

ענין נ"א

האיסור לתמר להכלים את יהודה למרות שהוא רודף וגם יש להפרישו מאיסור שיעור לפר' וישב

תוכן העניינים: מביא שנחלקו רש"י ותוס' בביאור "היא מוצאת" אם הוא לשון "ציאה" או לשון "הצתה", והנפ"מ בזה היא האם החלטת תמר להישרף ולא להכלים את יהודה, היא גם אם ידע שממנו היא מעוברת ומ"מ החליט לשורפה, ולצד זה קשה מדוע שלא תלבין פניו הן מדין "רודף" והן כדי להפרישו מאיסור רציחה. * דן אם אפשר לתרץ דשאני הכא שלא יהודה בעצמו הורגה וכן משום שהיה זה "מעשה בי"ד". * דן אם אפשר לומר שכיון שבושה הריהי כשפכ"ד א"כ לפני יהודה היו שתי נפשות ועליו לנהוג בשוא"ת, או שכיון שיהרגוה עפ"י ה"קום עשה" שלו בעבר, אז יש לו חיוב גמור להציל כדי שלא יהיה רוצח, ותולה זאת במח' ה"אור שמח" והאג"מ לגבי עדי שקר שצריכים להציל את הנידון בקטיעת ידם כדי שלא יהיו רוצחים. * מסיק שהנ"ל נכון בצירוף הסברה שכאן תמר היא שגרמה ליהודה לשורפה בכך שלא הודיעה לו מקודם שממנו היא הרדה.

(א) "היא מוצאת" והיא שְׁלָחָה אֶל חֲמִיָּה לְאֹמֶר לְאִישׁ אֲשֶׁר אֵלָּה לּוֹ אֲנֹכִי הָרָה" (וישב לח-כה), והקשתה הגמ' "ותימא ליה מימר... נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חבריו ברבים" (סוטה י:), ומשמע שאם הייתה אומרת בפירוש שנבעלה לאותו צדיק ומראה את הסימנים היו מאמינים לה ובכך הייתה מצילה את עצמה ואת עובריה, ומ"מ לא עשתה כן כדי שלא להלבין את פניו, ומזה ילפינן ש"נוח לו" להפיל עצמו לכבשן האש ולא להלבין פנים, ובלשון "נוח לו" לא מבואר אם זהו חיוב גמור (ועי' בפני"מ בבי"מ נ"ט), ובתוס' בסוטה שם ס"ל שאכן יש דין יהרג ואל יעבור בהלבנת פנים, וכן דעת רבנו יונה בשע"ת (חי"ג קלט) והוסקי

דהוי אביזרייהו דשפיכות דמים^א עיי"ש, אבל המאירי למד שהגמ' נאמרה כהערה מוסרית ואין חיוב כזה, ויתכן שכך אף דעת הרמב"ם שלא הביא זאת להלכה, וה"בנין ציון" (קע"ב) הכריע להלכה שיש למסור את הנפש.

רש"י ותוס' חולקים אם תמר לא הלבנה פניו

כשיהודה כבר ידע את האמת (והיה מזיד) או כשעוד לא ידע (והיה ואנוס) (ב) והנה כתב התוס' ב"מ (נט.) "דכתיב היא מוצת - בלא אל"ף כמו ויצת אש בציון, שהיתה קרובה לאש כבר ולא שלחה לו אלא ברמז אם לא היה מודה לא היתה מפרסמתו", ובאר בשו"ת "בנין ציון" (קע"ב) שכוונת תוס' בזה שדרש "מוצת" לשון "הצתה", לאפוקי מפ' רש"י ש"מוצת" מלשון "יציאה", שהיה קשיא לתוס' דאם שלחה הסימנים כבר בהוצאתה א"כ מנין ללמוד מכך שנח לאדם ליפול לכבשן האש, והרי כאן הריהו כרודף אותה להורגה, אבל גם ברודף אמרינן שאם יכול להצילו באחד מאבריו אסור להורגו, וא"כ ה"נ ודאי בתחלה היתה צריכה רק לרמז לו בלי לביישו שמא יודה, אבל אם לא היה מודה יתכן שהיתה מפרסמת שממנו היא הרה, אבל לפי תוס' נחא, שכיון שהייתה כבר קרובה לאש לא הייתה לה הזדמנות נוספת עיי"ש, וצ"ע מה יענה על זה רש"י.

ונראה (ומצאתי בדומה במהר"ם שיף בכתובות ס"ז), שרש"י יענה שכיון שכבר שלחה את כל הסימנים מקודם [כמש"כ (לח-כה) "...הָכָר נָא לְמִי הַחֲתָמָה וְהַפְתִּילִים וְהַמָּטָה הָאֵלֶּה"], אז אח"כ בלי שום סימן לא תוכל להציל עצמה כי לא יאמינו לה, וא"כ מתוך שלא השאירה בידה שום סימן, אפשר ללמוד שנוח ליפול לכבשן האש ולא להלבין פנים.

ונראה שכמו שתוס' בא לאפוקי מרש"י כך רש"י בא להפקיע מפירושו של תוס' ולפרש ש"מוצאת" דווקא מלשון יציאה ולא מלשון הצתה, דהיינו שבדווקא פ' רש"י שעוד היה לה זמן נוסף מהיציאה ועד ההצתה לשליחות נוספת שבה יכלה

מקורות והערות

א. מצאתי ב"מנחת שלמה" (ח"א סי' ז ענף ה) שדן דאי הוי כמיתה, א"כ מדוע אין היתר לחלל שבת כדי להציל אדם מהלבנת פנים, ועיי"ש שדן שהבזיון דינו כאבר, ולכן אין מחללים שבת כדי להציל מבזיון כמו שאין מחללים שבת (במלאכה דאורייתא) כדי להציל אבר, ולכן אסור להציל עצמו בבזיון חברו (כדמשמע ממעשה תמר) כמו שאסור להציל עצמו באבר חברו, אבל אם יאמרו לאדם תבזה את פלוני ואם לא נהרגך מותר לו לבזותו משום הפק"נ כמו שמותר לו להוציא ממנו אבר משום פק"נ (לחד דעה) ורק ב"מתרפא" אסור עיי"ש, ועי' מה שהארכתי בענין תרומת כליות בקונטרס "חיד קודמים לחי חברך".

לשמור לעצמה סימן או שנים כדי שאם לא יודה תוכל לביישו, ומ"מ היא ויתרה על האפשרות הזו ושלחה בתחילה את כל הסימנים, ומזה אפשר ללמוד שנה להיכנס לכבשן האש כדי שלא לבייש אפילו אחד כזה שרוצה לשורפה שלא כהוגן.

מדוע שלא תכלימנו מדין "רודף" וכדי למונעו מאיסור

ג) אלא שזה צ"ב, דהנה ה"בנין ציון" הקשה מדוע באמת תמר לא ביישה אותו, שהרי כיון שרצה לשורפה שלא כדין א"כ נחשב הוא לרודף והבא להרגך השכם להורגו וגם לביישו, ותיי "...שהרי יהודה בעצמו לא הי' הורג אותה, רק ע"פ ציוניו היתה נהרגת, ולענין זה לא נקרא רודף להציל עצמו בדמו" עיי"ש, ולכאורה דבריו צ"ב, שהרי כתבו ה"אור שמח" (פ"א מרוצח הי"ח) וה"אחיעזר" (ח"א סי' י"ט אות ג') שגם רוצח ע"י גרמא יש לו דין "רודף" עיי"ש, וצ"ל שכוונת ה"בנין ציון" היא שליחיה לא היה שם רודף אפילו ע"י גרמא, אמנם לענ"ד הדבר צ"ב, שהרי אנשיו סרים למשמעת² והם הולכים לשורפה עפ"י ציוניו, ובידו למנוע את הריגתה בחנם וא"כ מדוע שלא תוכל להציל עצמה ע"י הריגתו או ביושו.

ונראה שגם קושיא זו קשה דווקא על רש"י, כי לפי תוס' שמדובר ששלחה לו ברגע האחרון לפני הצתתה באש, א"כ לא היה שום שלב שבו היא יודעת שיהודא הוא כביכול רשע כזה שיודע את האמת ומ"מ רוצה לשורפה, אבל לפי רש"י שהחליטה לא לביישו גם אם הוא יודע את האמת ואינו מודה (ויכלה כאמור להשאיר חלק מהסימנים אצלה ואז לומר בפירוש ולביישו, כי עוד נותר לה זמן עד השריפה וכדנתבאר בשיטת רש"י), אז קשה מדוע שלא תבייש את מי שנוהג ברישעות כזו ורודף אותה להורגה.

וכן אפשר לשאול כמו שהקי' מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל (ב"הערות" בב"מ שם), מהא דמבואר בברכות (יט:): "המוצא כלאים בבגדו פושטן אפילו בשוק, ואע"פ שמתבייש מ"מ אין חכמה ואין עצה נגד ה', וא"כ חייב להפריש מאיסור גם אם יהיה הלבנת פנים, וא"כ קשה שגם אצל תמר היה עדיף שתבייש את יהודה כדי להפרישו מאיסור רציחה שלה ושל עובריה, שהרי בן נח מצווה על העוברין עיי"ש, ויש שרצו ליישב גם קושיא זו לפי מש"כ ה"בנין ציון" שלא הוא היה הורגה בעצמו אלא אנשיו, ולכן אין היתר להלבינו כדי להפרישו מאיסור, אמנם כבר כתבתי לעיל שלכאורה תי' זה אינו מובן כיון שעדיין יהודה עובר איסור של "לא תעמוד על דם רעך" ואולי אף גרם רציחה, ויש להפרישו מאיסור זה, וצ"ע.

מקורות והערות

ב. ועי' מה שהוכחתי בשיעור לפר' וישלח "דיני נפשות במלחמה" מחיובם של אנשי שכם על מעשה מנהיגם, שעכ"פ בב"נ החיוב מתייחס לכלם, וא"כ לכאורה ה"ה הכא.

וידידי הגאון ר' דוד שולץ שליט"א תי' שכיון שהולכים להורגה עפ"י בי"ד, אי"כ הרי זה "מעשה בי"ד" והיא נהרגת כדין תורה, ולכן יהודה לא נחשב לעבריין שצריך להפרישו מאיסור עכ"ד, ושוב ראיתי שבדומה תי' מרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א, אבל לענ"ד גם תי' זה צ"ב, שהרי תמר, שיודעת את המציאות האמיתית שאותה בי"ד לא יודע, יודעת שפסק הבי"ד הוא טעות ואם יהרגוה זה יהא איסור שלא כדין, ואפילו אם נאמר שתירוצו זה הוא אמת לפי תוסי' (שלדעתו הדיון הוא להפריש את יהודה ממה שהורה **באונס** כשחשב שהיא אכן חייבת מיתה), שאז אולי י"ל שכיון שכשיהודה הורה הוא הורה כדין לפי הבנתו, וגם עתה (לפני ששלחה לו הסימנים) הוא עדיין סבור שהורה כדין, אז י"ל דהפסק שלו הוא "מעשה בי"ד" וכנ"ל, ולכן למרות שהיא יודעת את האמת שהפסק שלו הוא טעות, מ"מ יתכן שאין לה דין להפרישו מאיסור שהוא עובר רק באונס (כיון שאינו יודע את המציאות) בכה"ג, אבל לפי רש"י (שמדובר שהיא החליטה שלא תכלימו גם אחרי שהוא יודע שאינה חייבת מיתה), זה בודאי קשה, אמאי לא תכלימו לאפרושי מאיסור חמור וצ"ע.

כיון שיהודה כבר הורה לשורפה האם מותר לו עתה לנהוג בשוא"ת במקום בושה, או כיון "שהוא יורה החיץ" עליו להצילה גם במקום בושה נורא

(ד) וידידי הרב הגאון יוסף בן סניור שליט"א תי' שאולי י"ל עפ"י מש"כ התוסי' (ד"ה "אף" בפסחים כ"ה:) שברציחה יהרג ואל יעבור רק כשצריך לעשות מעשה הריגה, שאז אמרינן "מאי חזית דדמך סומק טפיי", אבל אם מצווים עליו להרוג בשוא"ת (כגון שיזרקוהו על תינוק) אינו חייב למסור נפשו כי אז אמרינן דאדרבה מאי חזית דדמך דהשני (התינוק) סומק טפיי עיי"ש^ג, וא"כ י"ל שה"ה בביוש דהוי כמו רציחה (כדמשמע ברבנו יונה הנ"ל), שיש לו להיות בשוא"ת, ולכן יהודא לא היה חייב להצילה מהשרפה ע"י שיבייש עצמו בבושה נוראה, והיה מותר לו לנהוג בשוא"ת ולשתוק למרות ששליחיו היו ממילא הורגים אותה מכח פסקו הקודם ("הוציאוהו ותישרף"), וכיון שהיה מותר ליהודה להיות בשוא"ת לכן לא אסור היה לביישו עכ"ד.

אמנם לענ"ד יש לדון גם בתירוצו זה, דאפשר לומר^ד שכאן לא היה ליהודה היתר להיות ב"שב ואל תעשה" כשאר אדם שאונסים אותו להרוג, כיון דשאני יהודה

מקורות והערות

- ג. ועי' מה שהק' עליו הגר"ח בהל' יסודה"ת, וכתב שהרמב"ם פליג וס"ל שיהרג ואל יעבור גם בשוא"ת.
 ד. ועוד נראה לדון שהדבר תלוי בשני תי' התוסי' בשבועות (ל'): בגדר "שב ואל תעשה", האם נחשב זה שמשום כבודו אינו הולך להעיד בבי"ד לאפרושי מאיסורא כ"שב ואל תעשה" וכיון ש"אינו הולך" או

שהוא זה שכבר נתן קודם את ההוראה להורגה (הוציאוה ותרף"), ובכך הוא עצמו "זרק את החץ" להורגה (בגרמא), [והרי"ז דומה קצת למי שהדליק אש, ואחרי שהדליק התחילה פתאום רוח שאינה מצויה שעלולה להזיק, שמסתבר שחייב לכבות האש ואם לא כבה חייב] ונמצא שהרי"ז כדוגמת המקרה שדנתי בו **בקונטרס "חייך קודמים לחיי חברך"** בנהג משאית שאבד את הבלמים בירידה בכביש תלול ועלול לדרוס כמה וכמה מכוניות, שיתכן שיצטרך להטות עצמו לתהום כדי לא לדרוס, ולא נחשב זה כשוא"ת כיון שהוא ירה את החץ הזה ע"י מעשה מכח לחיצתו הקודמת על הגז, ותליתי הדבר בהא דאיתא בסנהדרין (מ"ד) שבי"ד חייבו מיתה את בנו של שמעון בן שטח עפ"י עדי שקר, ואחר גמ"ד נתחרטו העדים וחזרו בהם אך הבי"ד לא קיבלו את חזרתם משום דכיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד ע"ש, והק' ה"אור השמח" (פ"ז מרוצח) דהיה לעדים לקוץ את ידם ובכך להצילו משום "נקטעה יד העדים", והוכיח מכאן שאין אדם חייב לקוץ לעצמו אבר להצלת חברו ע"ש, ולכאורה אפשר לחלוק על דבריו ולבאר [ושוב מצאתי בדומה ב"אגרות משה" (יו"ד ח"ב, קע"ד-ד')] שאין זה דומה לדין הרגיל של הצלה שבו אכן אין חייבים להקריב אבר, דשאני הכא דהם אלו שגרמו לו המיתה והוו רוצחים ולכן הם אכן היו חייבים לקצוץ את ידם כדי למנוע מעצמם איסור רציחה, ולפי"ז דנתי שיתכן שה"ה בנהג הנ"ל, נהי דמדן הצלה מותר לו לנהוג בשוא"ת ואינו חייב להטות עצמו לתהום, מ"מ יתחייב להטות עצמו לתהום כדי שלא יהא רוצח מחמת לחיצתו על הגז לפני כן, ואע"פ שהנהג הנ"ל כשלחץ על הגז עשה זאת באונס ואינו כעדי השקר הנ"ל שהעידו שקר במזיד כדי לרצוח והרי"ז יריית חץ במזיד, אבל יתכן שמ"מ הוא יתחייב להטות עצמו לתהום כיון שהוא זה שירה את החץ ההורג, ולכן אינו נידון כשאר "מציל" אלא יש לו חיוב גדול יותר למנוע זאת כדי שלא יהא רוצח (לפחות לפי הרמב"ם דס"ל שגם בשוא"ת יש יהרג ואל יעבור), וצ"ע.

ואם הדברים כנים גם במי שירה את החץ באונס, א"כ י"ל שה"ה יהודא, שלמרות שכשאמר "הוציאוה ותרף" היה אנוס מ"מ נחשב הוא לזה שירה את החץ שעלול

מקורות והערות

שכיון שאינו הולך להפריש מאיסורא יעברו אחרים עבירה בקום ועשה אז אין זה נחשב כשוא"ת ע"ש, וא"כ ה"ה הכא, אף אם יהודא נשאר בשוא"ת מ"מ כיון ששליחיו הורגים בקום עשה נחשב זה ולתי' אחד בתוס' כקום ועשה ואסור [ומה שאמר תוס' הנ"ל שמוותר להיות בשוא"ת ויזרקוהו על תינוק, למרות שהרוצחים עוברים את העבירה בקום עשה, י"ל אולי דגויים שאני ולמרות שגם הגויים מחויבים ביהרג ואל יעבור ברציחה], ומותר ליהודי לנהוג בשוא"ת למרות שהגויים עוברים בקום ועשה, ולפי"ז צ"ל שכשישראל זורקו על תינוק יהא הדין אחרת, וצ"ע, או נאמר שתי' זה של התוס' ס"ל כהתי' האחר שבתוס' בשבועות הנ"ל וס"ל דאף בכה"ג נחשב זה לשוא"תובין כך הדוגמא של תוס' היא לכאורה לאו דווקא, שהרי כבר העיר הגר"ח שבכה"ג אין זה שוא"ת אלא הריהו כאבן ביד הזורק ע"ש.

ה. וכן בשיעור לפר' לך לך "אמרי נא אחותי את" ע"ש.

להרוג, ולכן אינו יכול להיות עתה בשוא"ת אלא מחוייב לבייש עצמו בידים ולמנוע את שריפתה [אלא אם נאמר שלענין זה הוא עדיף ממי שאנוס כיון שעשה מצווה של "משפט" לפי מה שהיה ידוע לו אז], וא"כ לכאורה הדרא קושיא לדוכתא דמדוע צריכה היא להניח לו לשרוף אותה אם יהודא אינו נוהג כראוי כשאינו מבייש עצמו כדי להצילה, וצ"ע.

ההיתר בנוי בצירוף הסברה שהיא גרמה זאת לעצמה

(ה) ואולי י"ל שכאן אין לדון את יהודא כאחראי להריגתה (במה שציווה בתחילה לשורפה וכו"ל), אלא אותה עצמה, **שהרי היא זו שהכשילה אותו וגרמה לו לחשוב שהיא זינתה**, והיה עליה להודיע לו מייד אחר שהרתה או עכ"פ אח"כ, וכיון שלא הודיעה לו אז נהי דהוא זה שירה את החץ כלפיה, מ"מ היא זו שגרמה לו "לירות את החץ" ולהורות לשורפה, ויש בכך **בחינה של "איהו דאזיק אנפשיה"** ולכן אין על יהודה דין "רודף" שיהא מותר לה להכלימו בביוש נורא, **ובצירוף לכך שעתה יהודה נוהג בשוא"ת וכו"ל, אז מותר לו להישאר בשוא"ת כדי לא להתבייש**, ולכן הבינה תמר שכיון שיהודה נוהג כדן אז גם לה אסור לביישו לא מדין רודף ולא כדי להפרישו מאיסור, ולכן הסכימה להישרף אם לא יודה.

מקורות והערות

ו. ואע"פ שגם אם היא פשעה מ"מ עובריה לא פשעו, מ"מ הם נידונים כחלק ממנה.